

ДЕМБІЦЬКА С. Л.,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри цивільного права
та процесу
(Навчально-науковий інститут
права та психології Національного
університету «Львівська політехніка»)

УДК 342.97:352(477)

ПРАВА І СВОБОДИ ГРОМАДЯН У КОНТЕКСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ

У статті проводиться дослідження забезпечення прав, свобод та законних інтересів людини та громадянина органами державної влади. Досліджується рівень оновлення змісту адміністративно-правового статусу людини, доцільність застосування адміністративного примусу, дотримання правового забезпечення реалізації прав і свобод громадян у взаємовідносинах з органами влади.

Ключові слова: права і свободи громадян, примус, органи державної влади.

В статье проводится исследование обеспечения прав, свобод и законных интересов человека и гражданина органами государственной власти. Исследуется уровень обновления содержания административно-правового статуса человека, целесообразность применения административного принуждения, соблюдение правового обеспечения реализации прав и свобод граждан во взаимоотношениях с органами власти.

Ключевые слова: права и свободы граждан, принуждение, органы государственной власти.

The article studies the rights, freedoms and legitimate interests of man and citizen public authorities. We investigate the level of content updates administrative and legal status of the person. Feasibility of using administrative coercion, legal compliance ensuring the rights and freedoms of citizens in relations with the authorities.

Key words: rights and freedoms, enforcement, public authorities.

Вступ. У сучасному світі рівень розвитку свободи та демократії в державі визначається не тільки формальним визнанням владою прав та свобод людини, але й наявністю діючого, ефективного механізму реалізації прав та свобод, що містить гарантії їх забезпечення і захисту. Реалізація прав і свобод людини неможлива без забезпечення цих прав органами державної влади, посадовими та службовими особами, тому що діяльність останніх є свідченням реальності свободи особи, можливістю користування благами, закріпленими в Конституції. Залишається проблемою забезпечення визначених Конституцією України прав і свобод громадян України органами виконавчої влади щодо застосування адміністративного примусу для дотримання правопорядку, низький рівень їх захисту від правопорушень.

Неможливо оминати увагою той факт, що в будь-якому суспільстві за будь-якої влади певна частина населення буде незадоволена існуючим суспільним ладом, оскільки людині притаманне прагнення до свободи, а також постійне бажання поліпшити умови свого життя. Намагання вдосконалити дієвість влади, її реальну здатність сприяти забезпеченню потреб суспільства та максимально наблизити до прагнень та інтересів окремої особи зумовлю-

ють невідпинний розвиток наукової думки щодо вказаної проблематики питань. Зокрема, варто відмітити наукові праці О.М. Бандурки, Ю.П. Битяка, І.П. Голосніченка, С.В. Додіна, В.І. Олефіра, І.М. Пахомова, М.Г. Стеценка, І.О. Полянського та ряд інших, які заклали низку принципів підходів до розгляду досліджуваної тематики.

Постановка завдання. Мета статті полягає в з'ясуванні дотримання основоположних прав і свобод громадян органами державної влади, змісту адміністративно-правового статусу громадян, потреби необхідності та звуження сфери застосування адміністративного примусу органами влади у взаємовідносинах особи й держави.

Результати дослідження. Попри те, що Україна *de jure* входить як до універсальної, так і до європейської системи захисту прав людини, права людини ще не стали вирішальним чинником у внутрішній та зовнішній політиці України. Забезпечення прав і основних свобод людини повинно стати головним обов'язком держави, органів державної влади та органів місцевого самоврядування [1, с. 41].

Запровадження демократичних стандартів діяльності органів публічної адміністрації – одна з передумов розвитку в Україні правової держави, утвердження верховенства права, громадського суспільства, забезпечення всебічної реалізації прав та свобод, законних інтересів громадян. Першочергового перегляду потребують існуючі взаємовідносини між вітчизняними органами публічної адміністрації та громадянами. У цьому зв'язку безперечно важливого значення набуває перегляд низки радянських стереотипів щодо ролі і місця людини в суспільстві, форм її участі в прийнятті рішень державними органами, формування державної політики та ін. [2, с. 37].

Права і свободи людини і громадянина є центральним елементом, основою конституційно-правового статусу особи. Саме в правах, свободах та обов'язках юридично оформляються стандарти поведінки людини, громадянина, що визначаються й гарантуються державою. Через них розкриваються основні засади взаємовідносин між державою й особою, які на певному етапі розвитку суспільства вона вважає можливими, суспільно корисними, доцільними чи обов'язковими [3, с. 10].

На сучасному етапі розвитку нашого суспільства метою адміністративно-правового забезпечення реалізації прав і свобод громадян в їх взаємовідносинах з органами виконавчої влади є визначення таких основних форм і напрямів діяльності вказаних органів, їх посадових осіб, які забезпечували б повсякденний демократичний режим цих відносин на основі непорушності конституційних прав і свобод людини і громадянина [4].

На жаль, норми адміністративного права, виконуючи у сфері вітчизняного публічного права своєрідну системоутворюючу роль, спрямовану на встановлення і підтримання принципу і режиму законності в галузі як діяльності органів виконавчої влади, так і влади законодавчої і судової, дотепер за своїм змістом не відповідають сучасним потребам формування українського громадянського суспільства і побудови демократичної, правової, соціальної держави. Поки що згадані норми недостатньо сприяють встановленню і захисту адміністративно-правових відносин нового типу, які б, маючи в цілому публічно-правову спрямованість, забезпечували безперервний пріоритет законних прав і свобод людини і громадянина над інтересами і повноваженнями державних органів [5, с. 27].

Народ, проголошений єдиним джерелом влади в Україні, потребує захисту власних прав та свобод у різних сферах суспільних відносин. Держава, що отримала право владного впливу на громадян, має забезпечувати всебічний контроль та нагляд за рівнем дотримання прав та свобод людини і громадянина, здійснюючи при цьому заходи державного примусу у випадках виявлення порушень цих прав. Така діяльність вимагає від держави виконання власних обов'язків із певних напрямків [6, с. 63].

Пріоритет прав людини в державній діяльності, розвиток демократичних засад в управлінні вимагають у всіх сферах суспільного життя подальшого зміцнення правосвідомості громадян, виховання в кожного почуття громадського обов'язку, підвищення дисципліни й організованості [7, с. 159].

Перехід в Україні від взаємовідносин типу «держава над людиною», коли людині відводилося місце керованого об'єкта, на який спрямовані владно-розпорядчий вплив і адміністративний примус із боку державних органів, до «держава для людини», коли головним обов'язком держави є створення й забезпечення прав і свобод людини, визнання останньої найвищою соціальною цінністю держави, значно звужує сфери втручання держави в життя людини у вигляді застосування різноманітних примусових заходів, обмеження її поведінки [8, с. 192].

У нашому суспільстві відносини, що складаються між людьми, регулюються певними соціальними нормами: правовими, моральними, нормами громадських організацій та іншими, які спрямовують діяльність громадян в інтересах суспільства. Оскільки ці норми втілюють у собі волю всіх членів суспільства, їх здебільшого додержуються добровільно. Тут слід зазначити, що окремі громадяни не завжди виконують вимоги зазначених норм, нехтують ними. У такому разі відповідні органи державної виконавчої влади застосовують певні методи забезпечення додержання соціальних норм, у т. ч. і примус [9, с. 58].

Уявлення про правову державу асоціюється з такими аспектами, як порядок у суспільстві та захищеність людини і громадянина. Зрозуміло, що ці пріоритетні напрями мають бути врегульовані правом, і їх ефективність залежить від того, наскільки зміст права буде адекватний вимогам суспільних відносин [10, с. 76].

Звісно, застосування адміністративного примусу служить одним із важливих чинників зміцнення законності, попередження правопорушень, виховання громадян у дусі дотримання законності. Як зазначає В. Селіванов, «...призначення держави полягає у створенні міцних юридичних передумов становлення, функціонування і розвитку громадського суспільства, при цьому уникаючи суттєвого погіршення матеріального становища населення, з одного боку, а з іншого, – в перетворенні самої держави в соціально-політичний інститут, головним обов'язком якого має бути утвердження і забезпечення законних прав та свобод людини і громадянина, народного суверенітету і народного представництва» [11, с. 196].

Свобода в демократичних країнах розуміється як відсутність державного свавілля під час встановлення легітимних, розумних та пропорційних обмежень реалізації людиною своїх основних прав. Вона завжди ґрунтувалася на індивідуалістичному припущенні, що особа повинна сама вирішувати, що їй треба робити, а що – ні. [12, с. 64].

Поведінка людини в суспільстві, її участь у правовідносинах чітко регламентується нормами права, основною метою даного положення є забезпечення свободи та захист прав громадян, охорона їх державно-владними механізмами від протиправних посягань й адміністративних проступків. Держава є гарантом забезпечення права і механізмом боротьби з протиправними проявами в суспільстві, правопорушеннями [13, с. 3].

Отже, застосування адміністративного примусу служить одним із важливих чинників зміцнення правопорядку, попередження правопорушень, виховання громадян у дусі дотримання законності. Держава для виконання своїх завдань у сфері охорони прав і свобод громадян, підтримання громадського порядку і громадської безпеки повинна використовувати всі можливі засоби, включаючи заходи адміністративного примусу, безперечно, на чітких правових засадах.

Слушною є думка, що владні відносини об'єктивно притаманні суспільному життю. На думку В.П. Самохвалова, «...влада в загальному значенні є здатністю і можливістю здійснювати свою волю (класом, групою, особистістю, партією, державою тощо), справляти певний вплив на діяльність, поведінку людей за допомогою авторитету, права, сили та інших засобів» [14, с. 51].

Однією з найважливіших ознак соціальної держави прийнято вважати гарантування на конституційному рівні забезпечення та захисту комплексу соціально-економічних, культурних та екологічних прав і свобод людини та громадянина. Адже соціальна держава – це держава, яка відкидає економічне чи культурне пригнічення або значне обмеження прав будь-яких верств або груп населення, веде боротьбу із цими негативними явищами та намагається їх подолати [15, с. 125].

Тоді як, на думку В.Б. Авер'янова, недосконалість застосування засобів охорони та захисту прав людини є однією з основних проблем юридичного гарантування останніх в Україні. Вирішення цього питання вимагає забезпечення не тільки внутрішньої системності адміністративно-правових засобів, а й їх узгодженості з адміністративними формами та способами захисту прав, свобод, законних інтересів людини і громадянина [16, с. 186].

Адміністративно-правовий захист прав свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб – це правозастосовна та правоохоронна владна діяльність публічної адміністрації щодо вирішення індивідуальних справ із метою прискання та відновлення порушень прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, відшкодування збитків потерпілим та притягнення винних до адміністративної відповідальності [17, с. 328].

Ми вважаємо, що забезпечення прав людини – один із головних напрямків діяльності кожної держави, завдяки чому створюються умови для побудови правової держави та громадянського суспільства, які повинні дбати про своїх громадян та захищати їх інтереси.

Взаємозв'язок громадянського суспільства і держави проявляється ще й у тому, що чим розвинутіше громадянське суспільство, тим менш помітною є роль держави. Тому нерозвинутість громадянського суспільства зумовлює надмірне посилення держави, котра поглинає це суспільство. Становлення громадянського суспільства безпосередньо залежить від ступеня розвинутості правових відносин, дієвості механізму суспільного контролю за державно-владними структурами [18, с. 90].

Тому в сучасних умовах становлення демократичної державності в Україні особливої актуальності набуває проблема подолання відчуження держави від суспільства, посилення їх узгодженої діяльності [19, с. 327].

Органам законодавчої, виконавчої та судової влади дозволяються лише такі дії, які безпосередньо передбачені законом, що визначає їх статус і компетенцію. Навіть приймаючи законодавчі заборони, держава може здійснювати лише таке обмеження суб'єктивних прав громадян, метою яких є сприяння забезпеченню інтересів у цілому і, що особливо важливо, які визначені лише законом [20, с. 16].

До характеристики української державності варто додати, що коли влада виявляється неспроможною забезпечити дотримання суспільством певної норми поведінки, вона перестає відповідати своєму основному призначенню, тому право завжди несе в собі можливість примусу. Об'єктивні характеристики права визначають його як головний чинник, що покликаний забезпечити порядок у суспільстві як протидію суспільному безладу та хаосу, в чому право і знаходить своє практичне застосування та реалізацію внутрішньо притаманних йому властивостей. У такому смислі право – вираз об'єктивної потреби суспільства в певному порядку самоорганізації, що й зумовлює примусовий характер останнього [21, с. 59]. За цієї умови держава, що має монополію на здійснення примусу, являє собою необхідний зовнішній фактор існування та функціонування права.

Владне панування в суспільстві не окремої особи, а закону захищає суспільство від можливої волюнтаристської діяльності урядовців, здатних завдати йому великих збитків. Право регулює поєднання владою обох її сторін – примусу як силового панування та примусу як усвідомленої підлеглості громадян законові. Демократичне суспільство, як показує багатовіковий досвід, не можна побудувати лише на одному насильстві чи на самих позитивних стимулах [22, с. 10].

Ми підтримуємо думку В. Костицького, що основоположний принцип побудови правової системи взагалі та системи юридичних гарантій прав і свобод людини та громадянина зокрема – загальність захисту прав, свобод і законних інтересів усіма способами, які не суперечать законові. Державному гарантуванню прав і свобод людини та громадянина слугує те, що їх регулювання відноситься до виключного ведення України, а це покликано забезпечити єдиний правовий статус особи, привести існуючу правову ситуацію до світових стандартів гарантій людських прав, скоригувати особливості сприйняття права громадянами, ліквідувати негативні стереотипи [23, с. 19].

Необхідним є створення механізму реалізації передбачених у законодавстві прав, свобод та обов'язків громадян, під яким треба розуміти сукупність різних гарантій і дій, процес, у результаті функціонування якого особи, котрі мають певні права, свободи та обов'язки, досягають цілей, благ, передбачених Конституцією України. Проголошення будь-якого права людини, навіть закріпленого відповідними актами держави, нічого не варте без реальних гарантій його здійснення. Необхідною є наявність дієвого, ефективного соціально-юридичного механізму реалізації прав та свобод, що містить гарантії їх забезпечення та захисту [24, с. 29].

Таким чином, виконання завдань щодо захисту прав і свобод людини і громадянина, охорони законності та правопорядку має здійснюватися всіма органами державної влади та державними організаціями.

Висновки. Правові гарантії не в змозі окремо від інших норм створити достатньо сприятливі умови для повного забезпечення прав і свобод людини. Потрібен певний час для того, щоб суспільні відносини відповідали вимогам моралі і поряд із цим – вимогам закону. Повинен існувати комплекс правових гарантій прав і свобод громадян, тобто створення можливостей, за яких стала б реальною реалізація кожною людиною і громадянином своїх прав та обов'язків. Держава повинна бути гарантом забезпечення повноцінної реалізації прав, свобод та законних інтересів людини та громадянина в Україні, використовувати всі можливі засоби, включаючи заходи адміністративного примусу, безперечно, на чітких правових засадах.

Список використаних джерел:

1. Антонович М. Міжнародна система захисту прав людини: крізь призму України / М. Антонович // Право України. – 2007. – № 3. – С. 37–42.
2. Пухтецька А.А. Європейський адміністративний простір і принцип верховенства права / А.А. Пухтецька ; відп. ред. В.Б. Авер'янов. – К. : Видавництво «Юридична думка», 2010. – 140 с.
3. Кузніченко С.О. Забезпечення прав і свобод людини при введенні надзвичайних правових режимів / С.О. Кузніченко // Митна справа: науково-аналітичний журнал. – 2010. – № 6(72). – С. 9–14.
4. Проект Концепції реформи адміністративного права України. – К., 1998. – 57 с.
5. Авер'янов В.Б. Питання методології сучасної адміністративно-правової доктрини України (аналітичний огляд цікавого і корисного дослідження) / В.Б. Авер'янов // Право України. – 2005. – № 1. – С. 26–29.
6. Багашов О.А. Вибірчі комісії в системі органів публічної влади України: конституційно-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / О.А. Багашов. – Х. : 2009. – 231 с.
7. Битяк Ю.П. Адміністративне право / Ю.П. Битяк (кер. авт. кол.), В.М. Гарашук, В.В. Богущкий та ін. ; за заг.ред. Ю.П. Битяка, В.М. Гарашука, В.В. Зуй. – Х. : Право, 2010. – 624 с.
8. Литвин Д.І. Особливості адміністративно-примусової діяльності підрозділів ДАІ / Д.І. Литвин // Південноукраїнський правничий часопис. – 2010. – № 2. – С. 192–194.
9. Негодченко О.В., Савченко О.І. Адміністративні делікти у сфері міграції / О.В. Негодченко, О.І. Савченко. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр.справ; Ліра ЛТД, 2009. – 312 с.
10. Фелик В.І. Актуальні питання органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод громадян у провадженні в справах про адміністративні правопорушення / В.І. Фелик // Актуальні проблеми чинного адміністративного законодавства: шляхи подолання та перспективи вдосконалення: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 30-31 травня 2008 року). – Івано-Франківськ : ПЮІ ЛьвДУВС, 2008. – С. 76–80.
11. Селіванов В.М. Право і влада суверенної України: методологічні аспекти / В.М. Селіванов. – К., 2002. – 724 с.
12. Дашо Т.Ю., Гарасимів Т.З. Роль і місце органів внутрішніх справ України в умовах формування громадянського суспільства / Т.Ю. Дашо, Т.З. Гарасимів. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 212 с.

13. Кузьменко О.В., Гнатюк С.С., Новіков В.В., Чистоклетов Л.Г. Адміністративні правопорушення в системі права / О.В. Кузьменко та ін. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006. – 152 с.
14. Самохвалов В.П. Загальна теорія судової влади: системно-правові аспекти розвитку / В.П. Самохвалов. – К. : Юстініан, 2010. – 136 с.
15. Маунц Т. Государственное право Германии (ФРГ и ГДР) / Т. Маунц. – М. : Изд-во иностр. лит., 1959. – 425 с.
16. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / За заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К. : Факт, 2003. – 384 с.
17. Галунько В.В. Адміністративне право України в сучасних умовах (виклики початку ХХІ століття) / В.В. Галунько, В.І. Олефір, М.П. Пихтін, О.О. Онищук, Ю.В. Гридасов, М.М. Новіков, У.О. Палієнко, І.А. Дьомін, О.М. Єщук ; за заг. ред В.В. Галунька. – Херсон : ВАТ «Херсонська міська друкарня», 2010. – 378 с.
18. Теория государства и права / под. ред. В.М. Корельского и В.Д. Первалова. – М. : НОРМА; ИНФРА. – М., 1998. – С. 229.
19. Нерсесянц В.С. Общая теория права и государства / В.С. Нерсесянц ; Ин-т государства и права Рос. акад. наук ; Акад. правовой ин-т. – М. : НОРМА; ИНФРА-М, 2000. – С. 327.
20. Селіванов В. Методологічні проблеми запровадження конституційних принципів «верховенства права» і «верховенства закону» / В. Селіванов // Право України. – 1997. – № 6. – С. 16.
21. Козловський А. Право як гносеологічний механізм розв'язання конфліктів А. Козловський // Наук. зап. Нац. ун-ту «Острозька академія». –Серія «Право». – Острог, 2000. – Вип. 1. – С. 59.
22. Чиркин В.Е. Основы государственной власти / В.Е. Чиркин. – М. : Изд. дом. «Артикул», 1996. – С. 10–15.
23. Костицький В. Економічний патріотизм як соціально-економічне і правове явище / В. Костицький // Право України. – 2001. – № 6. – С. 19–20.
24. Князев В. Конституційні гарантії прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні / В. Князев // Право України. – 1998. – № 11. – С. 29–31.

